

Az Erasmus hatásai az európai identitás alakulására

2014. május 03.

EDN-118

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	4
Erasmus-program	5
Európa és európai identitás	6
Az Erasmus-program hatásai az európai identitásra	8
Európa és a nemzeti identitás	12
Az Európával kapcsolatos attitűdök szerepe az európai identitás változásában	13
Hipotézisek.....	14
Módszer	14
Minta	15
Eredmények.....	17
A tartalomelemzés	19
Megjegyzések.....	21
Diszkusszió.....	22
Felhasznált irodalom	25
Mellékletek.....	28

„Nem államok közti koalíciókat hozunk létre, hanem szövetséget az emberek közt.”

Jean Monet

1952. április 30.

Absztrakt

Jelen kutatás az Erasmus-félév hatásait vizsgálja az európai identitásra és a nemzeti identitásra. Kutatásunk három forrásra támaszkodik: elméleti munkákra, empirikus kutatásokra és saját felmérésünkre. Három hipotézist teszteltünk: „az Erasmus programon részt vevő hallgatók inkább érzik magukat európainak, mint otthon maradó társaik”, „az Erasmus programon részt vevő hallgatók erősebb nemzeti identitással rendelkeznek, mint az otthon maradó hallgatók” és „Azon személyeknek lesz legmagasabb az európai identitása, akik eleve pozitív attitűddel rendelkeztek Európa irányába és részt vettek az Erasmus-programon”.

A kérdőívet online töltötték ki résztvevőink, mely módszertanilag két részből állt: az első részben kérdőíves módszereket alkalmaztunk, a második részben pedig különféle hívószavakra (Európa, magyarság, stb.) kellett szabadon asszociálniuk a vizsgálati személyeknek, megmagyarázniuk, majd értékelniük választásukat. Az első rész nem hozott a hipotéziseket igazoló szignifikáns eredményeket. A második – szabad asszociációs részben – azonban a „sokszínűséget” pozitív értelemben hangsúlyozó asszociációkat, és a „lehetőségeket” kiemelő gondolattársításokat csak az Erasmus-programban résztvevők adták (Európára, EU-ra és az európaiakra reagálva). A kutatásból levont következtetéseket és az esetleges korlátokat a diszkusszió tárgyalja.

Bevezetés

Albrow (1999 In Dervin, 2008) a jelenkori ember életét egy „állandó Odüsszeiához” hasonlította, melyben minden folyamatosan változik. A mai globalizált világban mind nagyobb figyelmet kap a különböző kultúrák találkozása és annak hatásai az egyénekre, csoportokra, és társadalmakra. Amit eddig tudtunk – vagy gondoltunk – az identitásról és kultúráról, már egyre kevésbé állja meg a helyét: az egyének egyre inkább többszörös identitással rendelkeznek (Dervin, 2008). Vajda (2011) az identitás dinamizmusára hívja fel a figyelmet a posztmodern korban: a külvilág folyamatos változása, újabb és újabb impulzusok érkezése az Én folyamatos változását is eredményezi, az Én mintegy befejezetlen marad, folyton alakul.

A szinte életformává vált, állandósult változások olyan mértékű fontosságra tettek szert kultúránkban, hogy már az oktatás szintjén is próbáljuk átadni a gyermekeknek, fiataloknak, fejlődni vágyóknak ezen értékeket. Egyre több olyan intézmény, kezdeményezés jön létre, melyek a külföldi tapasztalatszerzést tűzik ki célul. 2009 márciusában a European Student Network éves találkozásánál célul tűzték ki a „társadalmak gazdagítását a cserediákok által” (Alfranseder, 2012).

A jelenség rendkívül aktuális, és fontosságát mutatja, hogy a következmények mind a pszichológusok és társadalomtudósok számára, mind a politikatudományokat művelőknek és tanulmányozóinak felkeltették az érdeklődését. Napjaink generációját egyesek „Erasmus-generációként” emlegetik (Wolff In Bennhold, 2005), mások a kulturális turizmus nagyköveteiként utalnak rájuk (Buczkowska, 2013).

Ezen folyamatok vizsgálata azonban nehézkes, hisz változó, hogy az emberek milyen okból kifolyólag, milyen háttérrel, mennyi ideig és mely okból kerülnek kapcsolatba egy más kultúrával. Azonban a vizsgálatoknak kiváló „kísérleti labort” szolgáltat az európai mobilitási programok növekvő népszerűsége (Dervin, 2008). Bár Krzaklewska (2007) vitatja az Erasmusos hallgatók homogén csoportnak tekinthetőségét az identitás vizsgálata szempontjából (más-más tagállamokból érkeztek, eltérő tanulmányokat folytatnak), a program mégis kontrollálja a főbb feltételeket és tömeges lehetőséget biztosít a külföldön eltöltött félévre.

A hatásokat sokan és sokféle szempontból vizsgálták. A vizsgálatok tanulságai szerint a külföldön töltött fél év hatással van a résztvevők személyiségfejlődésére,

interkulturális kompetenciákra és problémamegoldó készségére (Krzaklewska et al., 2008). A leggyakoribbak azon kutatások, melyek az Európai Unió főbb célkitűzéseinek megvalósulását vizsgálja. Ilyen többek között a későbbi munkavállalás egy eltérő tagállamban (King et al., 2003), az interkulturális párbeszéd és megértés készsége (Krzaklewska et al., 2008), javuló nyelvismeret és mélyülő tudás a fogadó országról és nem utolsósorban az európai identitás kérdése (és a program hatása a különböző nemzeti identitásokra) (King et al., 2003; Theichler, 2004; Sigalas, 2006; Krzaklewska et al., 2008).

Erasmus-program

„Az Európai Unió húsz legjelentősebb vívmányának egyike...”

Time magazin, 2007

Az Erasmus mobilitási program 2007-ben ünnepelte 20 éves fennállásának évfordulóját. A programot először 1976-ban vezették be, mai kiforrott formáját viszont 1987-ben érte el (Teichler, 2004). A program fő célja, hogy előmozdítsa a hallgatói és tanári mobilitást az Európai Unión belül, és segítse az európai identitás kialakítását az „európai polgárok” személyes találkozási révén és az Európai Oktatási Övezet versenyképességének javítása (Krzaklewska et al., 2008). Az EU tagállamokon kívül részt vesz a programban Izland, Liechtenstein, Norvégia és Törökország is. Évente 150 000 résztvevő hallgatóval az Erasmus az egyik legnépszerűbb és legtöbb embert megmozgató mobilitási program. A fennállásának több mint két évtizede alatt körülbelül 2 millió hallgató tapasztalhatta meg az Erasmus életformát valamely európai államban (Krzaklewska et al., 2008).

A programban való résztvevők személyiségjellemzőit, szociális háttérét, előzetes képzettségét és motivációit is elemezték. A motiváció szempontjából Krzaklewska és Krupnik (2008) a résztvevők két csoportját különítették el: a karrier-orientált motivációt és az élmény-orientált motivációt. Azonban általánosan fontos motivációként emelkedett ki a „különböző kultúrák megismerésének” igénye, a harmadik leggyakoribb okként ezt jelölték meg a programban részt vevő hallgatók (Krzaklewska et al., 2008).

Európa és európai identitás

„A történelem során először jelentek meg egy igazi európai identitás csírái... Várjunk még 15, 20 vagy 25 évet, és Európát olyan vezetők fogják kormányozni, akik teljesen másképp szocializálódtak, mint a mostaniak.”

Stefan Wolff

Az identitás meghatározására Henri Tajfel 1970-es években kifejlesztett szociális identitás elméletét vesszük alapul. A társas identitás a self részét képezi, beletartozik mind a csoporttagság és az arról alkotott gondolatok, mind pedig az ehhez kapcsolódó érzelmek. Tajfel elméletéből kiindulva az a személy rendelkezik európai identitással, aki európaiként definiálja magát és érzelmileg fontos számára ez a kötődés (Tajfel et al., 1979). Fontos megjegyeznünk, hogy az identitás nem egy statikus fogalom: Palánkai (2003) az identitás dinamikus létére hívja fel a figyelmet, mely folyamatosan változik, s számos tényező összjátéka lehet.

Az európai identitás vizsgálatához elengedhetetlen, hogy meghatározzuk mit értünk Európán? Van egy földrajzi, történelmi határvonal, mely behatárolná Európát? Vagy esetleg a közös európai kultúra alapján határozhatnánk meg? De van-e közös kultúra, vagy közös történelem? „Az identitások terén Európában többszörös identitásoknak, az identitások terén „koncentrikus köröknek” kell érvényesülnie: egymás mellett.” Európában egyenrangúan egymás mellett létező az európai, regionális, nemzeti és etnikai identitások kavalkádja (Rostoványi, 1999, 71.old.).

Európa egysége számos kételyt vet fel, azonban kétség kívül az EU megalakulásával politikai és gazdasági, sőt társadalmi érdek lett az egység erősítése a tagállamok között. A gazdasági integráció mélyülése előbb-utóbb megköveteli a jogszabályok harmonizációját.

Az európai identitás kényes kérdés mindaddig, míg magát Európát sem tudjuk egyértelműen lehatárolni. Mindazonáltal a folyton bővülő (de legalábbis változó) határokkal rendelkező Európai Unió kimondott célja az állampolgárok közti egység-érzés, európai identitás megteremtése politikai eszközökkel. A feladat nehéz, hisz egy európai állampolgárnak egyszerre számtalan identitása lehet: európai, nemzeti vagy regionális (Bozic-Vrbancic, 2010), érezheti magát világpolgárnak vagy kötődésektől mentes,

független személynek. Habár az európai-egység, együvé tartozás gondolatát már az Európai Közösség „alapító atyái” is hangsúlyozták, erre erőfeszítéseket csak az 1970-es évek végén kezdtek tenni. 1976-ban újtára indították az Erasmus-programot (mely mai formáját azonban csak 1987-re érte el). Pár évvel később közös szimbólumok bevezetésével és meghonosításával próbálkoztak: az európai zászló, himnusz, és az egységes megjelenésű útlevelek is ekkor jelentek meg. Jaques Delors már az 1980-as években hangsúlyozta, hogy Európának többre van szüksége, mint egy közös piac. A 2004-es „csatlakozási hullám” még több szimbólumot szült: az egység és összetartozás szimbólumait (közös európai értékek, mint tolerancia) és a sokszínűség szimbólumait, kezdett kikristályosodni az „egység a sokféleségben” kultúrpolitikai célkitűzés (Bozic-Vrbancic, 2010).

Jacobs és Maier (2003) több stratégiát azonosít, melyekkel egy közös európai identitás kialakítását kívánták elősegíteni. Elsőként kell említenünk – a nemzetállamok eszköztárából kölcsönzött módszert – a közös kulturális gyökerekből eredeztethető európai identitást:

- Az „európai kultúra” három forrásból táplálkozik: a görög-római antik kultúrából, a zsidó-keresztény hagyományokból, és a különféle germán népcsoportok kultúrájából (Zsinka, 2008).

- Egyre szélesebb körökben válik ismertté a közös európai szimbólumok használata (zászló, európai himnusz, közös „eredetmítosz” (Palánkai, 2002)). Mi több, az egész „közösségre” jellemző rituálék kerültek bevezetésre (pl.: Európai Parlamenti választások).

- Fontos lépés volt a „EU állampolgárság”, mint kategória bevezetése. S nem utolsó sorban a személyek, munkaerő szabad áramlása, és az Unió által támogatott hallgatói mobilitási programok, melyek lehetővé teszik a személyes kapcsolathálók kialakulását az Unión belül (Jacobs et al., 2003).

Lehning (1999) két kategóriát állít fel a szimbólumok csoportosítására: objektív (jogszabályi alap megteremtése) és szubjektív tényezőket (melyeket az „állampolgárok” maguk érnek el) az európai identitás megteremtése szempontjából. Az objektív és szubjektív faktorok kölcsönösen hatnak egymásra: a jogszabályi alapok és felállított kategóriák által megnyílik az út a szubjektív „európai vagyok” érzés kialakítása felé, s ha európainak érezzük magunkat, hajlamosabbak vagyunk olyan jogszabályokat teremteni, melyek támogatják ezt az érzést.

Ahogy Melody (In Kondor és Fábri, 2003, 236.old.) fogalmaz: „az Európai

Közösség a kommunikáció és az információcsere fokozásával próbálja erősíteni az európai identitást, ez teremti meg ugyanis a tagállamok közti kereskedelem fejlesztésének és az egységes európai piacnak az alapjait.”.

Az Erasmus-program hatásai az európai identitásra

„A közös európai piacba nem szeretünk bele, ennél többre van szükség!”

Jaques Delors, 1985

Ahogy José Manuel Barroso (2004), Európai Bizottság elnöke fogalmazott¹: „Állampolgárainknak lehetőséget kell adnunk, hogy megtapasztalhassák az európai identitásukat a mindennapi életükben... Hogyan lehet elérni ezt a célt? Számos EU-s program támogatja a nemzeteken átívelő kulturális csereprogramokat...” Az EU integráció mellett elkötelezett politikusok és tudósok már korán felismerték egy közös európai identitásban rejlő lehetőségeket a további fejlődés szempontjából. Arend Lijphart már 1964-ben javasolta empirikus adatok gyűjtését és elemzését az európai hallgatói mobilitás és európai integráció mélyülésének kapcsolatáról. Lijphart a hallgatói mobilitásra helyezte a hangsúlyt a külföldi munkavállalókkal szemben, hisz valószínűbbnek tartotta, hogy erős kapcsolatot alakítanak ki a vendéglátó országgal. (Lijphart, 1964 In: Sigalas, 2009).

Az európai identitás óriási jelentőségre tett szert politikai (integrációt elősegítendő) és szociálpszichológiai szempontból. Politikai szempontból alapvető kérdés, hogy az Európai Bizottság által biztosított ösztöndíjak az európai mobilitás elősegítésére, vajon tényleg elérik-e hivatott céljukat, megéri-e őket fenntartani. E szellemben számos kutatás foglalkozott a témával. A vizsgálatok tanulsága szerint a külföldön töltött fél-egy éves tanulmányok több előnnyel is jártak, melyek növelhetik az EU-állampolgárok és az EU versenyképességét. Jelentősen javul az idegen nyelv ismerete, s a fogadó ország ismerete. A mobilitási programban résztvevők később nagyobb valószínűséggel vállalnak munkát egy anyaországtól eltérő tagállamban (King et al., 2002). A külföldről visszatérő hallgatók saját bevallásuk szerint (Erasmus-beszámolók alapján) a külföldön eltöltött szemeszter(ek) nagyban hozzájárultak a személyiségfejlődésükhöz. Habár még nincs általánosan

¹ José Manuel Barroso Berliner Konferenz für europäische Kulturpolitik. 2004. 10. 26. http://www.eu-un.europa.eu/articles/es/article_4097_es.htm Letöltve: 2013. 03. 16.

elfogadott álláspont az európai identitásra tett hatásairól, azonban a hatások létét konszenzusosan elfogadják (Krzaklewska et al, 2008).

Deutch elmélete alapján (Deutch et al., 1968 In: Sigalas, 2009) a nemzetközi integráció nagyban függ a nemzetközi „tranzakciók” mértékétől, leginkább a személyek szabad mozgásától (az áruk, tőke és munkaerő áramlása kisebb hangsúllyal szerepel az elméletében). Az ERASMUS-os diákok több szempontból is kiemelt helyzetben vannak a befogadó társadalomban. Nem turisták és nem telepednek le hosszabb távon az országban. Mi több, komolyabb kapcsolat vagy kommunikáció a fogadó országban legkönnyebben a cserehallgatókkal alakulhat ki. Más „idegenekkel” ellentétben pedig alapvetően pozitív a róluk kialakult kép (Papatsiba, 2003 In: Dervin, 2008). Gordon Allport négy feltételt azonosított, melyek teljesülése esetén valószínűbb a pozitív kimenetel csoportközi találkozások esetén. Szerencsés, ha:

1. - a különféle csoportok tagjai azonos státuszúak

Erasmus esetén ez teljesül, hisz egyöntetűen egyetemi hallgatókról van szó, akik ráadásul leggyakrabban közép-magas szocio-ekonomiai státuszú családokból kerülnek ki.

Az azonos státusz a helyi hallgatókkal azonban számos kérdést vet fel. A 2006-ban végzett European Student Network felmérés Erasmus-os válaszadói közül 56% vélte úgy, hogy a többi hallgatóval azonos jogokat élveztek a fogadó országban. 8%-uk szerint a helyi hallgatók (alacsonyabb ingatlan-bérek, egyetemi szavazati jog, hozzáférés egyetemi infrastruktúrához, bizonyos kurzusokra való bejutás tekintetében) 11,5% szerint a cserediákok élveztek különféle előnyöket. A kitöltők 25%-a „nem tudom”-mal válaszolt. A cserediákok 7%-a állította, hogy a fogadó egyetem vagy a fogadó ország valamely intézménye nem fair módon járt el vele szemben. 19,5%-a érezte diszkriminálva magát a kint tartózkodása alatt.

2. - közös céljai vannak az egyes csoporttagoknak

3. - közös érdeklődés és értékek – mely feltétel szintén könnyebben teljesülhet egyetemisták közt

4. - s valamilyen intézmény (szokás, törvény, stb.) szabályozza a találkozást (Allport, 1954 In: Sigalas, 2006).

Az intézmény maga a cserekapcsolati megállapodások hagyománya és az ehhez

kapcsolódó jogi szabályozás, maga az Erasmus-jelenség.

5. a kezdeti elvárások, attitűdök szerepe is meghatározó lehet. A leendő cserediákok rendelkeznek a legtöbb pozitív várakozással kiutazásuk előtt, s nem utolsósorban általában pozitív érzelmekkel térnek haza a csereprogramról (Bauwens et al., 2009; Sigalas, 2008).

Sokat emlegetett igazság, hogy a nemzetközi kapcsolatok fejlődésére (vagy integráció elmélyülésére) kedvező hatással van az emberek személyes találkozása. Lijphart különösen előnyösnek tekintette a különböző nemzetiségű egyetemi hallgatók kapcsolatépítését, hisz valószínűbb, hogy intenzívebb személyes kapcsolatba kerülnek a helyiekkel (s fiatalabb korban magukra a hallgatókra is nagyobb hatást gyakorol a helyi kultúra), és „befolyásosabb” részét képezik a társadalomnak a gazdasági migránsokhoz képest (Lijphart, 1964 In: Sigalas, 2009).

Miért alkalmas a program az európai identitás vizsgálatára? Az Erasmus tanulmányi programon résztvevők nem csak fogadó kultúrájukkal ismerkednek meg. Az Erasmus lényege pont abban a lehetőségben rejlik, hogy Európa minden országából érkeznek diákok – spanyolok, lengyelek, törökök, olaszok, franciák, szlovákok, magyarok, stb.-, így megteremtve egy „kis Európát” a fogadó egyetemen / városban. Az Erasmus-tanulmányi ösztöndíj során a diákok inkább egy „interkulturális burokban” élnek: legtöbb kapcsolatot cserediákokkal alakítanak ki, legtöbbször más cserediákokkal laknak együtt, velük társulnak csapatmunka esetén, többet használják az angolt, mint a fogadó ország nyelvét. A 2008-as European Student Network felmérés adatai szerint az Erasmus tanulmányi programon résztvevők leginkább más cserediákokkal alakítottak ki kapcsolatokat (közeli barátaik 30,4%-a szintén cserediák volt, míg helyi csak 11,8%), egyetemi csoportmunka esetén inkább velük társultak, sőt gyakrabban laktak együtt cserediákokkal (52,9% - nem számolva, ha a lakótárs ugyanazon nemzetiségű volt (30,0%), mint helyiekkel (41,6%) (Bauwens et al., 2009).

Azonban mindezek ellenére – vagy pont e miatt - a cserehallgatók nem válnak szerves részeivé a célország társadalmának (a médiában pedig szinte nem is hallani róluk). Dervin kutatási eredményei szerint a cserehallgatók ritkán kerülnek interakcióba a helyiekkel, (gyakran önálló kurzusokat indítanak számukra még az egyetemen is). A

helyieket leginkább „kedvesnek”, azonban „hidegnek” és „távolságtartónak” jellemzik, ritkább esetben „idegengyűlölőnek” (Dervin, 2008). Krzaklewska és munkatársainak kutatása (2005) rávilágít, hogy a vizsgált hallgatók 20%-a kívülállónak érezte magát kinn tartózkodása alatt. Ennek oka leggyakrabban az volt, hogy idegennek érezték magukat (az összes válaszadó 8%-a állította), nem beszéltek megfelelő szinten a nyelvet (6,5%) (Krzaklewska et al, 2005 In Krzaklewska, 2008).

A kivételektől eltekintve azonban mind az elméleti szakemberek, mind az empirikus kutatásokat végzők pozitív hatásokat tulajdonítanak a személyes kontaktusnak az európai identitás alakulása szempontjából. Karl Deutch szerint pedig a nemzetközi hallgatói mobilitás az európai integráció elmélyülésének előfeltétele, „mi-érzést” hoz létre Európában.

Bár az empirikus kutatás, az európai identitás változásának szempontjából, több okból is aktuális és indokolt, kevés ilyen jellegű vizsgálatot publikáltak. Sigalas 2009-es cikkében mindössze két számottevő kutatásról tesz említést (Sigalas, 2009).

Emmanuel Sigalas (2006) kutatásában több szempontból is vizsgálta az Erasmus-os hallgatók identitásában végbement változását longitudinális kutatásában. Sigalas többféle identitást különített el, s arra az eredményre jutott, hogy az Erasmus-félév eltérő mértékben fejt ki hatást ezekre. A hallgatói mobilitásban való részvétel nem befolyásolta a hallgatók „politikai identitását” és az „EU integráció támogatását”, azonban pozitívan változtatta a hallgatók „közösség-érzését más európaiakkal”. A változások tehát leginkább az érzelmi dimenzióban érhetők tetten (Sigalas, 2006). Sigalas 2009-es kutatásában megerősítette az első eredményeit.

Az európai identitás erősödéséről számol be Krzaklewska, King és Ruiz-Gelices is (Krzaklewska, 2008; King et al., 2002).

Európai és nemzeti identitás

„Európa egy sok nemzetből álló nemzet”

Montesquieu

„Európa egységes a sokszínűségében”

Alkotmányos szerződés Preambuluma

Fontos kérdés az európai identitás és a nemzeti identitás viszonya. Kezdetben úgy tartották, mindenki egy és kizárólagos identitással rendelkezik, azonban ezt a megközelítést felváltotta a multi-identitásról szóló elmélet (Dervin, 2008). Azonban lehetséges, hogy az európai és az egyes nemzeti identitások egymást kizáróan viszonyulnak egymáshoz, tehát csak egymás kárára erősödhetnek.

A 2010-es Eurobarometer felmérésén a „Magának személy szerint mit jelent az Európai Unió?” kérdésre a válaszadók 12%-a a „Kulturális identitás elvesztését” jelölte meg (Eurobarometer, 2010²).

A Palánkai Tibor (2002 In Csányi (szerk.) 2002) idézte kutatásban 1995-ben a válaszadók csupán 5%-a vallotta magát kizárólagosan európainak, 40%-uk kizárólagosan a nemzeti identitásával azonosult, 52%-uk pedig egyszerre érezte magát európainak, s nemzete részének.

Jacobs és Maier nyitva hagyják a kérdést, hogy az új „Mi”, a születőben lévő európai identitás a nemzeti identitásokon fog-e alapulni, vagy teljes mértékben azok helyére lép majd (Jacobs et al., 2003).

A Time magazin 2001-es felmérésében azon válaszadók, akik európainak érezték magukat, a nemzeti identitásukat még mindig erősebbnek értékelték. Ezt a tendenciát azonban nem találták igaznak a 21-35 éves korosztályban. Az ebből az életkori csoportból kikerülő válaszadók mintegy egyharmada inkább érzi európainak magát, mint a nemzete tagjának. Stefan Wolff őket nevezte az „Erasmus-generációnak” (Bennhold, 2005).

King és Ruiz-Gelices kutatásai alapján pedig sokkal valószínűbb, hogy aki valaha részt vett az Erasmus-programban, az EU egy eltérő tagállamában vállalt majd munkát, vagy telepedik le (King et al., 2002).

Krzaklewska (2007) vizsgálatában az Erasmusos hallgatók 89,2%-a globális

2 Az eurobarométer az Európai Bizottság kezdeményezésére 1973 óta rendszeresen felvett kérdőív-sorozat.

identitást tulajdonított magának („Világállampolgárként látom magam”), 86,6%-a európai állampolgárként definiálta magát („Az európai közösség részének látom magam”), s a helyi („A helyi közösségem tagjaként látom magam”, „A nemzetem tagjaként látom magam”) vagy autonóm identitás („Autonóm egyénnek látom magam”) választása ritka volt körükben. Sigalas empirikusan próbálta eldönteni a kérdést, azonban nem kapott szignifikáns eredményeket azon feltételezésére, hogy az európai identitás erősödésével csökkenne a nemzeti identitás (Sigalas, 2006).

Az európai integrációval kezdeti attitűdök szerepe az európai identitás változásában

A szakirodalomban felmerült másik kardinális kérdés, hogy vajon eltérő-e a program hatása a pozitív és a semleges kezdeti attitűdökkel rendelkezők esetében. Esetleg növeli-e a részvétel valószínűségét, ha valaki „multikulturálisabb háttérrel” rendelkezik (Eltérő nemzetiségű szülők, külföldön töltött huzamosabb idő középiskolában).

King és Ruiz-Gelices szerint sokkal nagyobb valószínűséggel vesznek részt olyan hallgatók a programban, akik korábban már éltek külföldön. Mi több, a hallgatói mobilitási programban való részvétel megnöveli annak az esélyét is, hogy később egy másik országban telepedjenek le. Azonban lehetséges, hogy a mobilitás háttérében álló változó – és előfeltétel is egyben - maga a nyelvismeret (melyre King és munkatársai is rámutatnak) (King et al., 2002).

Fontos megjegyezni, hogy a programban résztvevő hallgatóknak egyik legfőbb motivációja más kultúrák megismerése volt (1-5-ig terjedő Likert-skálán – ahol az 5 jelentette a nagyon fontos motivációt – a „más kultúrák megismerése” 4,5 átlagpontot kapott (Krzaklewska et al, 2008).

Viszont Sigalas kutatásában ellentétes eredményre jutott: a programban résztvevők 6,6%-a rendelkezik eltérő nemzetiségű szülőkkel, míg az otthon maradók esetében ez az arány 18% volt. Tehát az Erasmus-diákok nem feltétlenül rendelkeznek „multikulturálisabb háttérrel”, mint az otthon maradók. Azon hallgatóknak, akik „lelkesebb” várakozásokkal indultak útnak kis mértékben csökkent a „község érzésük más európaiakkal”, akik viszont kevésbé pozitív elvárásokkal rendelkeztek, nagy mértékben nőtt ezen értékük (Sigalas, 2006).

Hipotézisek:

1. H1: Az Erasmus programon részt vevő hallgatók inkább érzik magukat európainak, mint otthon maradó társaik.
2. H2: Erasmus programon részt vevő hallgatók erősebb nemzeti identitással rendelkeznek, mint az otthon maradó hallgatók.
3. H3: Azon személyeknek lesz legmagasabb az európai identitása, akik eleve pozitív attitűddel rendelkeztek Európa irányába és részt vettek az Erasmus-programon.

Módszer

Jelen kutatás az Erasmus-félév hatásait vizsgálja (a kezdeti európai integrációval kapcsolatos attitűdök figyelembevételével) az európai identitásra és a nemzeti identitásra.

A kutatást két időszakban végeztük: 2011 nyarán és 2013 tavaszán (a kérdőívcsomagok különböztek a bevezető szövegben). Kísérleti személyeinknek elektronikus formában küldtük ki a tesztcsomagot, az egyes tesztrészek kitöltése (a demográfiai adatok kivételével) opcionális volt. Az adatokat teljes anonimitással vettük fel. A vizsgálatban résztvevő személyek tájékoztatást kaptak a vizsgálatról. A kérdőívcsomag a demográfiai adatok felvételén kívül tartalmazott két Luhtanen-Crocken tesztet (európai és a magyar identitás vizsgálatára), egy „identitás-választó” kérdést és egy szabad asszociációs tesztet. A Luhtanen-Crocken-teszt³ az identitás érzelmi dimenzióját méri (Kiss Paszkál, 2010, szóbeli közlés). Sigalas kutatásai szerint éppen az érzelmi azonosulás mértéke változik a külföldön eltöltött félév után (Sigalas, 2006). A kérdőív öt-fokú Likert-skálán méri a résztvevők egyetértését különböző állításokkal. A teszt két változatát is kitöltötték a kísérleti személyek, először Európára, majd Magyarországra vonatkoztatva. A két teszt eredményéből adódott az európai-identitás és magyar-identitás pontszám (mely minél magasabb, annál magasabb fokú érzelmi azonosulást jelez).

Az identitás-választásra kérdező tétel (Te hogy tekintesz magadra?) öt felajánlott

3 Kiss et al. fordítása, Lásd a Melléklet/1-ben.

lehetőség közül egy kiválasztására kéri a kitöltőt. A kérdést Krzaklewska 2007-es felmérésében is használta, azzal a különbséggel, hogy több válaszlehetőség megadására is lehetőséget hagyott.

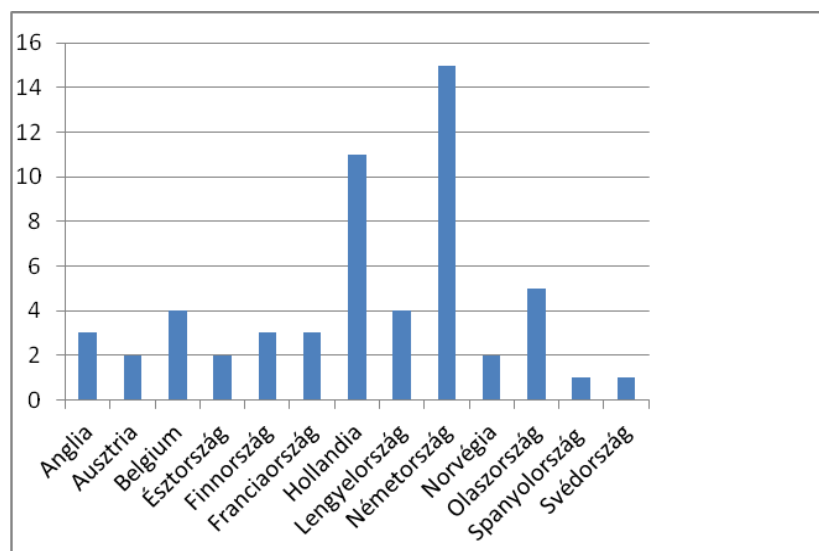
A kérdőívesomaghoz tartozott egy szabad asszociációkból álló rész, melyben a kísérleti személyek maguk magyarázták meg választásaikat és értékelték válaszaikat egy öt-fokú skálán (5: nagyon pozitív, 1: nagyon negatív számomra).

A harmadik hipotézis tesztelésére az Európával kapcsolatos kezdeti attitűdök meghatározására mintánkat négy részre osztottuk, s hogy az elosztás arányos legyen véletlenszerűen kizártunk eseteket. Ily módon négy csoport állt elő: A legpozitívabb kezdeti attitűdöket az Erasmus-programon részt vett, nemzetközi tanulmányok szakon tanuló, európai integráció szakirányos hallgatóknál feltételeztük, kevesebb európai-identitás pontszámra számítottunk a más szakon tanuló, de Erasmuson részt vett hallgatóknál, megint kevesebbet az itthon maradt nemzetközi tanulmányos hallgatóknál, s a legkevesebbet azoknál, akik nem nemzetközi tanulmányok szakosok voltak és nem is vettek részt az Erasmus-programon.

Minta

Mintánkban összesen 85 személy vett részt, 85 személy töltötte ki a kérdőívet, 55 válaszolt az „identitás-választó” kérdésre, valamint 29 végezte el az asszociációs tesztet. Egy kitöltőt ki kellett zárunk az elemzésből kettős állampolgársága miatt. Így végső mintánkban 84 ember szerepel. Vizsgálati személyeink mindegyike magyar állampolgárságú, Magyarországon tanuló egyetemista volt, s nem vettek részt Európán kívülre szóló csereprogramban. 60 nő (minta 71,4%-a) és 24 férfi (minta 28,6%-a) vett részt a kérdőív kitöltésében. A legfiatalabb 19, a legidősebb 34 éves, az átlagéletkor 23,49 év volt. A vizsgálati személyeink közül 41-en vettek részt az Erasmus-tanulmányi programban (48,8%), 43-an (51,2%) pedig még nem vettek részt külföldi csereprogramon. Vizsgálati személyeink a 2008-2013-ig terjedő időszakban utaztak ki, 37-en egy szemeszterre, 4 személy két szemeszterre. Mintánkban a legnépszerűbb célországok sorban Németország (15 fő), Hollandia (11 fő) és Olaszország (5 fő) voltak, továbbá négy személy utazott Lengyelországba, négy Belgiumba, hárman-hárman Angliába, Finnországba és Franciaországba, két-két hallgató Ausztriába, Észtországba és Norvégiába, egy-egy

személy pedig Spanyolországba és Svédországba (1. Diagram).

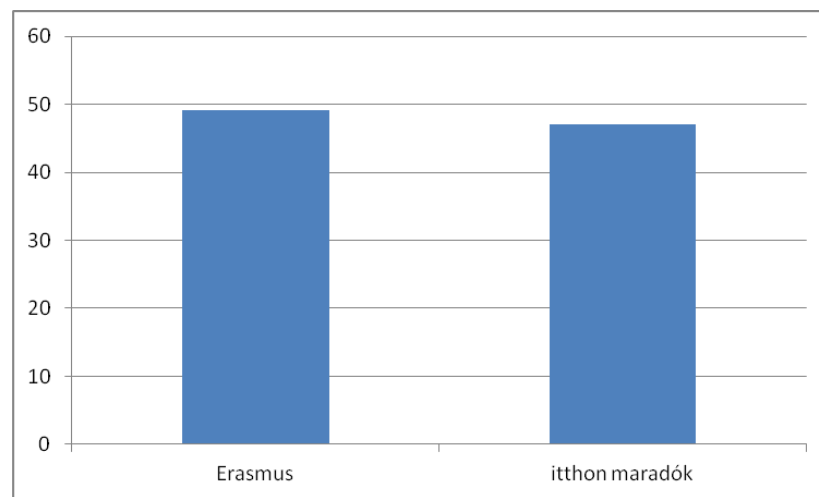

1. Diagram: magyar Erasmus-diákok leggyakoribb célországai a mintában

Eredmények

Az eredményeket SPSS 17.00 statisztikai programmal és az „In silicio: Projekt support for life science”⁴ honlapjának segítségével elemeztük.

A H1⁵ tesztelésére a normál eloszlás feltételének teljesülése és a szóráshomogenitás sérülése miatt Welch-féle d-próbát alkalmaztunk (N=84). Az eredmények, bár a hipotézis igazolásának irányába mutatnak (2. Diagram), nem szignifikánsak, így nem fogadhatjuk el a H1-et ($t=1,865$ $p=,175$).

2. Diagram: európai identitás pontszám

Kiegészítő eljárásként megvizsgáltuk az eldöntendő kérdésnél (Te hogyan tekintesz magadra?) mely opciót választják a vizsgálati személyek (3. Diagram). A változók diszkrét eloszlása miatt és a khí-négyzet próba előfeltételének sérülése miatt (N=5-nél kevesebb elem a cellák több mint 20%-ában) Fisher-féle egzakt-próbát alkalmaztunk (N=55). Az elemzés elvégzéséhez az „In silicio: Projekt support for life science”⁶ honlapját hívtuk segítségül (az SPSS 17.00 program csak a 2X2-es Fisher-féle egzakt-próba lefuttatására alkalmas). Az eredmény ismét nem lett szignifikáns ($p=,606$).

⁴ http://in-silico.net/tools/statistics/fisher_exact_test

1. 5 Az Erasmus programon részt vevő hallgatók inkább érzik magukat európainak, mint otthon maradó társaik.

⁶ http://in-silico.net/tools/statistics/fisher_exact_test

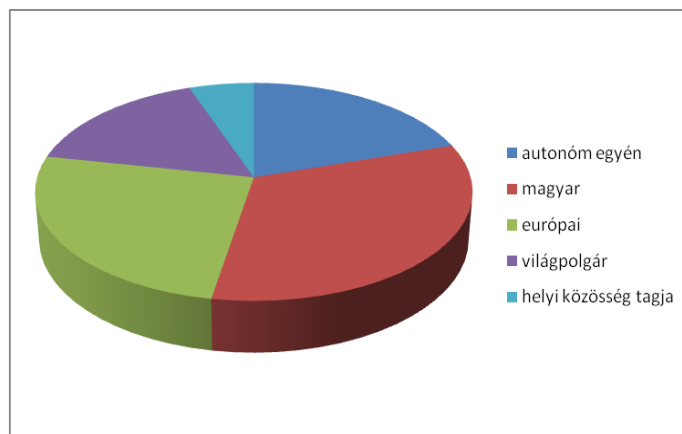

Diagram 3.: identitás-választó kérdésre adott válaszok

A H2⁷ esetében is Welch-féle d-próbát alkalmaztunk, a normális eloszlás megléte és a szóráshomogenitás sérülése miatt (N=84). Az eredmény ebben az esetben sem lett szignifikáns ($t=0,260$ $p=,611$). Az itthon maradók viszont átlag magasabb pontszámot értek el.

A H3⁸ értelmezéséhez elengedhetetlen azt ellenőrizni, hogy feltételezés, mi szerint a nemzetközi tanulmányos hallgatók Európához kapcsolódó attitűdjei pozitívabbak, igaz-e. Szakok szerinti felbontásban nemzetközi tanulmányok európai integrációs szakirányán tanulók magasabb európai identitás pontszámot értek el (átlag 51,20 pont), kint az egyéb szakot végzők (átlag 48,46 pont), azonban az eredmények nem szignifikánsak. Tehát azon feltevést, hogy a nemzetközi tanulmányosok erősebb európai identitással rendelkeznek, nem lehetett igazolni, így a H2 hipotézis ellenőrizhetetlenné vált ebben a kísérleti elrendezésben.

-
2. 7 A pozitív attitűdök Európával szemben még magasabb európai identitást eredményeznek az Erasmus-programmal együtt.
 3. 8 Azon személyeknek lesz legmagasabb az európai identitása, akik eleve pozitív attitűddel rendelkeztek Európa irányába és részt vettek az Erasmus-programon”

A tartalomelemzés

Európával kapcsolatban főleg az azt jelképező szimbólumokra asszociáltak a résztvevők: „büszke nő” „vén Európa, a büszke nő”, „tehén” „Európa alakja a térképen”. Akik részt vettek az Erasmus-programban (függetlenül attól, hogy nemzetközi tanulmányosok-e vagy sem) megjelentek a sokszínűséget kifejező asszociációk: „sokszínűség”, „egység a sokszínűségben”. Mindazonáltal megjelentek az egységet hangsúlyozó asszociációk is: „kultúra: Európa a számomra kedves értékek (kultúra) bölcsője”, „világpolitikai súly: együtt erősebbek vagyunk”, „egység: földrajzi, történelmi, kulturális”, „mi”.

Az EU-val kapcsolatban is a legtöbben a közösségi szimbólumokra „EU zászlójára”, „európai himnusz”, „Eurovíziós dalfesztivál”, „csillagok: az EU zászlója”-ra asszociáltak. „összetartás: szerintem ezt jelképezi, ez a célja ennek a kezdeményezésnek. Egy embernél jelent meg a „mesterséges” asszociáció, melyet negatívként értékelt, azonban indoklásában a „fennmaradás zálogának” tartotta. Az Erasmus-on részt vevő hallgatók a személyes karrierlehetőségeket is gyakran beemelték indoklásként: „föderáció: az EU föderalizálódása iránti személyes vágyaim miatt”, „lehetőségek”, „több lehetőség”, „lehetőség más kultúrák, emberek megismerésére”.

Az európaiakkal kapcsolatosan megjelentek mind negatív: „rabszolgatartók” „nagyképű, felsőbbrendű önkép”, mind pozitív: egység: az európaiakat egy nagy családnak tartom”, és mind semleges: „földrész lakói: ők élnek ezen a földrészén”, „akik európainak érzik magukat”. Sőt olyan válaszok is, melyek szerint maga a fogalom nem létezik: „nem létezik”, „semmi: nincsenek európaiak, csak magyarok, franciák stb...” válaszok egyaránt megtalálhatóak.

Magyarország jelképeire, nemzeti szimbólumaira ismét gyakran asszociáltak: „rántott hús: az arcképalakítás egy képe miatt”, „piros-fehér-zöld”, „Balaton”, „Duna”, „Parlament”, „rántott hús: arcképalakításon Magyarország alakú rántott hús”. Itt is megjelentek a negatív válaszok: „amputált láb: Trianon miatt”, „kis ország: mert egy eléggé kicsi ország”. Ugyanakkor itt is megjelennek a pozitív töltetű válaszok: „szeretet: mert szeretek és jó itt élni”, „otthon: nyugalom”, „haza: kaja és víz”, „Magyarország látványa repülőről” „hazám”, „ismert”, „nagymama főztje”. Asszociáltak Magyarországra, mint az EU részére „tagállam: Magyarországot többre értékelem az európai szövetség részeként, mint önmagában”.

A magyarsággal kapcsolatban is a leggyakoribb válasz-kategória a nemzeti szimbólumokra való asszociálás volt: „gulyás”, „pirospaprika”, „paprikás krumpli: mindig azt főzzük a külföldieknek”. A magyarokra asszociáltak pozitívan: „összetartás: az lenne jó, ha összetartozás lenne a magyarok között”, semlegesen: „ország lakói: ők laknak az országban”. Gyakran hangsúlyozták – negatív értelemben – az ellentmondásokat: „kentaur: hülyék és zsenik”, „sokféleség: okosak és szívesen hátba szúrják a másikat” „széthúzás-összetartás”. Egyedül a magyarság szóra írtak „nagyon negatív” asszociációkat is: „farkas: magyar magyarnak farkasa”, „önsajnálát: a magyarok szeretnek panaszkodni, de az adottságaik kihasználását még véletlenül sem kezdik el”, „zárttság-beszűkültség”, „értéktelen”.

Csak azoknál jelent meg a sokszínűség hangsúlyozása az Európa, EU és európaiakhoz társított asszociációknál, akik részt vettek valamilyen mobilitási programban: „egység a sokszínűségben”, „sokszínűség”, „sokféleség: sokféle ember, sokféle nyelv”. „sok nép”, „sokféle nemzetiség: új kultúrákkal lehet Európán belül is ismerkedni” „szivárvány: sokszínű”. A sokszínűséget jelző válaszok, míg Európára vonatkoztatva pozitív kontextusban jelennek meg, addig Magyarországra és a magyarságra esetében negatívabb felhangot kap a heterogenitás: „sokféleség: okosak és szívesen hátba szúrják a másikat”, „kentaur: hülyék és zsenik”, „széthúzás-összetartás: mert mindkettő jellemző”.

Az asszociációkat kategóriákra bontva a leggyakoribbnak – Európa, az EU és Magyarország kapcsán is – a szimbólumok csoportja volt. A lehetőségekre való asszociálás Európa vagy az EU kapcsán is csak a külföldön élt hallgatóknál jelenik meg: „lehetőségek”, „több lehetőség”, „lehetőség más kultúrák, emberek megismerésére”. A válaszok önértékelésében pozitivitás szerint nincs szignifikáns különbség az egyes csoportok között. Azonban 1-es (nagyon negatív) értékelés csak a magyarsággal kapcsolatban fordult elő (a külföldön tanult, nem nemzetközi tanulmányosok között és az itthon maradó nemzetközi tanulmányosok közt).

Megjegyzések

Bár hipotéziseink közt nem szerepelt, mégis a Luhtanen-Crocker-féle érzelmi identitást mérő teszt kétféle alkalmazása – Európára és Magyarországra – számos egyéb elemzési lehetőséget rejtett. Érdekes kérdés lehet például, hogy a teszt ugyanazon sorszámú tételei – az Európára és Magyarországra vonatkozó két kérdőívben – közt van-e kapcsolat? És ha van, ez milyen irányú? A módszerrel megtudhatjuk, hogy az európai és magyar identitás kizárólagosan viszonyul-e egymáshoz, vagy épp ellenkezőleg: aki érzelmileg kötődik Magyarországhoz, az Európához is nagyobb valószínűséggel fog?

A két kérdőív kérdéseire adott válaszokat Pearsons-féle korrelációval vetettük össze (N=84).

A tételek közül három párosnál találtunk összefüggést. A „Hiszem, hogy sokat tudok adni a magyarságnak.” és a „Hiszem, hogy sokat tudok adni Európának.” tételek között ($r=0,305$ $p< ,005$); az „Úgy érzem, értékes tagja vagyok a magyarságnak.” és „Úgy érzem, értékes tagja vagyok Európának.” ($r=0,360$ $p< ,01$) tételek között közepes erősségű kapcsolatot találtunk. Az „Hogy magyar vagyok, befolyásolja, hogy mit tartok magamról.” és „Hogy európai vagyok, befolyásolja, hogy mit tartok magamról.” között fordított irányú kapcsolat ($r=-2,31$ $p< ,35$) a „Magyarként segítenünk kell egymást.” és „Európaiként segítenünk kell egymást.” között gyenge kapcsolat áll fenn ($r=0,242$ $p< ,026$).

A legtöbb összefüggést az „Úgy érzem, hogy értékes tagja vagyok Európának.” tétel válaszaiban találtuk. Pozitívan korrelált a „Mások tisztelik a általában magyarokat.” ($r=0,275$ $p< ,011$), a „Hiszem, hogy sokat tudok adni a magyarságnak.” ($r=0,297$ $p< ,006$), az „Az hogy magyar vagyok, eléggé befolyásolja, hogy mit tartok magamról.” ($r=0,215$ $p< ,049$), az „Úgy érzem, hogy értékes tagja vagyok a magyarságnak.” ($r=0,360$ $p< ,01$) és a „Mások sokra tartják a magyarokat.” ($r=0,241$ $p< ,027$) tételekre adott válaszokkal. „Az európaiakat mások általában sikeresnek tartják.” tétel pozitív irányú kapcsolatot mutatott a „Magyarként segítenünk kell egymást.” ($r=0,248$ $p< ,037$), és „Európaiként segítenünk kell egymást.” ($r=0,242$ $p< ,026$) tételekkel.

Figyelemre méltó volt a „Hiszem, hogy sokat tudok adni a magyarságnak.” tétellel összefüggésben álló tételek száma. A „Hiszem, hogy sokat tudok adni Európának.” ($r=0,305$ $p< ,005$), „Úgy érzem, értékes tagja vagyok Európának.” ($r=0,297$ $p< ,006$), „Mások általában nagyra tartják az európaiakat.” ($r=0,240$ $p< ,270$), és „Az európaiakat

mások sikeresnek tartják.” ($r=0,215$ $p< ,050$) tételekre adott válaszokkal mutatott pozitív irányú kapcsolatot.

Csupán csak két negatív összefüggést találtunk. Az "Az, hogy magyar vagyok, sokat elmond rólam." és "Jó európainak lenni." tételekre adott válaszok között negatív irányú kapcsolat áll fenn ($r=-0,259$ $p< ,017$). Tehát ha valaki úgy gondolja, hogy a magyarság fontos meghatározója az identitásának, akkor annál kevésbé fogja azt érezni, hogy jó európainak lenni. Meg kell jegyeznünk, hogy az "Az, hogy magyar vagyok fontos meghatározója, hogy ki vagyok." tételre adott válaszok negatívan korrelálnak "A büszke vagyok arra, hogy európai vagyok tétellel." ($r=-0,231$ $p< ,35$), minél inkább fontos meghatározója a magyar identitás valakinek.

Diszkusszió

A vizsgálat korlátai közé tartozik, hogy a mintába arányaiban kevesebb férfi résztvevő került, mint nő. Azonban ezen arány általánosan igaz az összes kutatásra a témában. A kiinduló (Erasmus előtti) pozitívabb attitűdök feltételezése európai integráció szakos hallgatóknál – a Sigalas - féle csoportosítást használva (Sigalas, 2006) – inkább vonatkozhat a hallgatók „EU integrációt támogató” attitűdjeikre, mint a vizsgált érzelmi komponensre. Ennek ellenőrzése érdekében további vizsgálatok lefolytatására lenne szükség. A minta specifikussága miatt a vizsgálati személyek egy része 2011 nyarán, másik részük 2013 tavaszán töltötte ki a tesztet, azonban szignifikáns különbség nem adódott a két csoport válaszait tekintve.

Habár a szakirodalmi elméleti és empirikus források egyértelműen alátámasztják, hogy a programon való részvétel erősíti az európai identitást (azon belül is főleg a közösség érzését más európaiakkal), jelen kísérlet nem járt szignifikáns eredménnyel.

Az Európával társított asszociációkból azonban kiviláglik, hogy a vizsgálati személyek többsége – mind európai integráció szakirányon tanulók, mind egyéb szakot végzők, Erasmus-on való részvételtől függetlenül – Európával és az EU-val kapcsolatban leggyakrabban a közös szimbólumokra asszociáltak. Akik részt vettek az Erasmus-mobilitási programban, gyakrabban társították Európával, az EU-val vagy az európaiakkal kapcsolatban a „sokszínűségre” utaló asszociációkat, ráadásul pozitív értékeléssel. Tajfel szociális identitás elméletében kifejti, hogy míg a belső csoportot heterogénnek észleljük,

addig a külső csoportot homogénnek. Amennyiben Tajfel elméletéből indulunk ki, mindenképp az európai identitás pozitív irányba történő elmozdulásáról tanúskodnak a válaszok (Tajfel et al., 1979). A leggyakoribb asszociációs kategória Európa, az EU és Magyarország esetében a „szimbólumok” csoportja volt. Jacobs és Maier a „mi-érzés” kialakításának az EU-n belül a közösségi szimbólumok kialakítását tartotta (Jacobs et al., 2003): a program minden bizonnyal elérte, hisz nem csak a nemzeti szimbólumok, de a közös európai szimbólumok is ugyanolyan számban jelentek meg az asszociációkban. Csak a külföldön fél évet eltöltő csoportnál jelent meg Európára és az EU-ra adott „személyes lehetőségekre” asszociáló válaszok. A „nagyon negatív” értékelése az adott asszociációnak kizárólag a magyarság esetében jelent meg.

Érdekes eredményekkel szolgált az ugyanazon kérdőív két változatán mért eredmények összehasonlítása. Ennek alapján meg tudjuk mondani (de legalábbis sejteni enged), mely aspektusokból jár együtt a nemzeti és európai identitás, mely pontokon viszonyul egymáshoz kizárólagosan, és az esetleges háttérváltozókra is következtetni enged. Az adatok alapján nem tekinthetjük a nemzeti és az európai identitást egységesnek, valószínűleg több dimenzióból tevődnek össze, hisz ezen dimenziók eltérően viszonyulnak egymáshoz. Kutatásunk alapján három fajta viszonyulást azonosítottunk: együtt járó, fordítottan együtt járó aspektusokat, s olyan dimenziókat, melyek között semmiféle kapcsolatot nem találtunk.

Együtt járó volt a dimenzió, ha az európai és nemzeti identitás pontszámok együtt mozogtak. A tételek közül három párosnál találtunk együtt járást. Ezen európai és magyar állítás-párok között pozitív irányú kapcsolat van: minél inkább egyetért valaki a magyar / európai kérdőív-változatban megfogalmazott tétellel, annál inkább egyet fog érteni annak párjával, a másik kérdőív-verzióban. Aki úgy hiszi, hogy sokat tud adni a magyarságnak, az úgy gondolja, hogy Európának is sokat tud adni. Aki a magyarság értékes tagjának érzi magát, az egyúttal Európa értékes tagjának is érzi magát. Aki úgy érzi „Magyarként segítenünk kell egymást.” az nagy valószínűséggel úgy fogja gondolni, hogy európaiként is segítenünk kell egymást. Azonban lehetséges, hogy a másokkal való érzelmi közösség bizonyos aspektusai nem is a nemzeti vagy európai identitás mentén hasadnak, hanem egy személyiségjellemző (önbecsülés, kooperációra való hajlam) áll a háttérben. Minél inkább úgy gondolja valaki, hogy sokat tud adni a magyarságnak, annál inkább úgy gondolja, hogy sokat tud adni Európának, annál inkább érzi Európa értékes tagjának magát, s annál inkább érzi úgy mások is nagyra tartják az európaiakat, és hogy mások sikeresnek tartják az európaiakat. Aki pozitívabban értékeli saját magát (sokat tud adni Európának vagy a

magyarságnak), az mások attitűdjeit is pozitívabban ítélni meg. Meglehet, hogy aki úgy ítéli meg, hogy a magyarságnak és európaiaknak is segíteniük kell egymáson (vagy pont az ellenkezőjét), általánosságban rendelkezik (vagy pont hogy nem) egyfajta segítő attitűddel.

Fordítottan együtt járó volt a kapcsolat, ha az európai és nemzeti identitás pontszámok pont ellentétesen mozogtak, csak a másik kárára növekedhet az egyik oldal. Ezen dimenziókban érvényes Sigalas (2006) elképzelése, aki a nemzeti és európai identitást egymással versengőnek képzelte el. Két ilyen tétel-párost találtunk. Minél inkább érzi valaki, hogy jó érzés európainak lenni, annál kevésbé érzi úgy, hogy magyar mivolta sokat elárul róla mások számára. Megfordítva, aki úgy gondolja, rossz európainak lenni, az jobban számít arra, hogy magyar nemzetisége sokat elárul róla (sajnos a tétel nem tér ki arra, hogy pozitív, vagy negatív értelemben „árul el sokat” róla a magyar mivolta, azonban mindenképpen további kutatásokra érdemes a kérdés). Minél inkább úgy gondolja valaki, hogy magyar mivolta nagyban befolyásolja, hogy mit tart magáról, az valószínűleg annál inkább fogja úgy érezni, hogy európai-mivolta viszont nem meghatározó, és fordítva. Lehetséges, hogy habár a multi-identitások korát éljük, rendelkezünk egy meghatározó – vagy annak hitt – identitással.

További kutatások izgalmas kérdése lehetne az együtt járások –vagy együtt nem járások okának felderítése, hogy mely aspektusaiban és miért tér el egymástól a magyar és az európai identitás.

Felhasznált Irodalom:

Alfranseder, Emanuel; Escrivá, Jesús; Fellingner, Julia; Haley, Aimee; Nigmonov, Asror; Taivere, Marge (2012): Exchange, employment and added value, Research Report of the ESN Survey 2011. Erasmus Student Network AISBL, Brüsszel.

Barroso, José Manuel (2004): Berliner Konferenz für europäische Kulturpolitik. 2004. 10 26. http://www.eu-un.europa.eu/articles/es/article_4097_es.htm Letöltve: 2013. 03. 16.

Bauwens, Simon; Bonifazi, Walter; Boomans, Verle; Krzaklewska, Ewa; Lopez, Nacho; Nikolic, Tajana; Pederiva, Danilo; Tokova, Marketa (2009): Results of ESN Survey 2008, Exchanging Cultures. Research Report of the ESN Survey 2008. Erasmus Student Network AISBL, Brüsszel.

Bennhold, Katrin (2005): Quietly sprouting, A European identity. in The New York Times online. <http://www.nytimes.com/2005/04/26/world/europe/26iht-enlarge2.html?pagewanted=all&r=0> Letöltve: 2013. 03. 01.

Buczowska, Karolina (2013): The "ambassadors" of cultural tourism. In Smith, Melanie; Richards, Greg (szerk.)(2013): The Routledge Handbook of Cultural Tourism. Routledge, New York, 148-155. old.

Bozic-Vrbancic, Senka (2010): Strong European emotions: The politics of culture in the EU. Emotion, Space and Society, 2010/3. szám, 90-94.old.

Dervin, Fred (2008): The Erasmus experience: halycon days of hypermodernity? <http://users.utu.fi/freder/general.pdf> Utolsó letöltés: 2011. május 23.

Eurobarométer honlapja, http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm Utolsó letöltés: 2011. június 22.

Jacobs, Dirk; Maier, Robert (2003): European identity: construct, fact and fiction. In:

Gastelaars, Marja; de Ruijter, Arie (szerkesztők): A United Europe. The Quest for a Multifaceted Identity. Shaker, Maastricht, 13-34.old.

King, Russel; Ruiz-Gelices, Enric (2003): International Student Migration and the European "Year Abroad": Effects on European Identity and Subsequent Migration Behaviour. International Journal of Population Geography, 229-252. old.

Krupnik, Seweryn; Krzaklewska, Ewa (2006): Results of Exchange Student Network, Erasmus Students' Rights.
http://www.esn.org/uploaded_material/ESNSurvey_2006_report.pdf Letöltve: 2013. március 11.

Krzaklewska, Ewa; Krupnik, Seweryn (2008): The Role of the Erasmus Programme in Enhancing Intercultural Dialogue. Presentation of the Results from the Erasmus Student Network Survey 2007. <http://www.guni-rmies.net>. Letöltve: 2011. május 26.

Lehning, Percy B. (1999): *European Citizenship: Towards a European Identity?* Working Paper Series in European Studies, Évfolyam 2, Szám 3. University of Wisconsin. 21-24. old.

Palánkai Tibor (2002): Globalizáció és civilizációk. Az európai identitásról. In Csányi Vilmos (szerk.), Barabás Zoltán (szerk.), Ádám György (szerk.), Bencze Gyula (szerk.) (2002): Magyar Tudomány, A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. Akaprint Kft., Budapest.

Melody, William (2003): Elektronikus hálózatok, társadalmi kapcsolatok és a tudás változó struktúrája. In Kondor Zsuzsanna, Fábri György (szerk.)(2003): Az információs társadalom és a kommunikáció technológiai elméletei és kulcsfogalmai. Századvég Kiadó, Budapest, 233-251.old.

Rostoványi Zsolt (1999): Európaiság, európai identitás és az európai integráció. Európai Szemle, 1999, 10. évf., 4. szám, 55-77.old.

Sigalas, Emmanuel (2006): Remaining Proud of Their National Identity, yet Uniting Ever More Closely? The Erasmus students as the role model European citizens., <http://web.uvic.ca/ecsac/biennial2006/pdf/Emmanuel-Sigalas.pdf> Utolsó letöltés: 2011. május 2.

Sigalas, Emmanuel (2009): Does ERASMUS student mobility promote a European Identity? http://www.bath.ac.uk/esml/conWEB/Conweb%20papers-filestore/conweb%202_2009.pdf Utolsó letöltés: 2011. május 10.

Tajfel, Henri; Turner, John (1979): An Integrative Theory of Intergroup Conflict. [http://dtserv2.compsy.uni-jena.de/ss2009/sozpsy_uj/86956663/content.nsf/Pages/58BD3B477ED06679C125759B003B9C0F/\\$FILE/Tajfel%20Turner%201979.pdf](http://dtserv2.compsy.uni-jena.de/ss2009/sozpsy_uj/86956663/content.nsf/Pages/58BD3B477ED06679C125759B003B9C0F/$FILE/Tajfel%20Turner%201979.pdf) Letöltve: 2011. június 2.

Teichler, Ulrich (2004): Temporary Study Abroad: the Life of ERASMUS Students. European Journal of Education, 39. évf., 4. szám.

Vajda Zsuzsanna (2011): Kultúra és Identitás. Egyetemi kurzus, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011-12. őszi félév.

Zsinka László (2009): Az európai identitás története. Egyetemi kurzus, Budapesti Corvinus Egyetem, 2009-10. tavaszi félév.

Melléklet/1

Kedves Résztvevő!

Jelen kérdőívvel a hallgatók EU-hoz és Magyarországhoz való viszonyulását vizsgáljuk. Arra kérünk, nyugodtan gondold végig az egyes kérdéseket, s fenntartás nélkül írd le, amit megfogalmazol Magadban, nincsenek jó vagy rossz válaszok. Válaszaidat név nélkül kezeljük.

Az alábbi kérdések **Magyarországra** és a magyarságra vonatkoznak. Arra kérlek, hogy olvasd el az alábbi állításokat és jelöld, hogy milyen mértékben értesz velük egyet!

	egyáltalán nem értek egyet				teljesen egyetértek
1. Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok.	1	2	3	4	5
2. Mások általában tisztelik a magyarokat.	1	2	3	4	5
3. Gyakran szégyellem, hogy magyar vagyok.	1	2	3	4	5
4. Az, hogy magyar vagyok fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok.	1	2	3	4	5
5. Nem hiszem, hogy sokat tudok adni a magyarságnak.	1	2	3	4	5
6. Az, hogy magyar vagyok, kevésbé befolyásolja, hogy mit tartok magamról.	1	2	3	4	5
7. Úgy érzem, hogy értékes tagja vagyok a magyarságnak.	1	2	3	4	5
8. Az hogy magyar vagyok, sokat elmond rólam.	1	2	3	4	5
9. Mások általában nem tartják nagyra a magyarokat.	1	2	3	4	5
10. Jó magyarnak lenni.	1	2	3	4	5
11. A magyarokat más nemzetiségűek általában vesztesnek tartják.	1	2	3	4	5
12. Magyarként segítenünk kell egymásnak.	1	2	3	4	5

Az alábbi kérdések **Európára** és az európaiságra vonatkoznak. Arra kérlek, hogy olvasd el az alábbi állításokat és jelölje, hogy milyen mértékben értesz velük egyet!

	egyáltalán nem értek egyet				teljesen egyetértek
1. Büszke vagyok arra, hogy európai vagyok.	1	2	3	4	5
2. Mások általában tisztelik az európaiakat.	1	2	3	4	5
3. Gyakran szégyellem, hogy európai vagyok.	1	2	3	4	5
4. Az, hogy európai vagyok fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok.	1	2	3	4	5
5. Nem hiszem, hogy sokat tudok adni Európának.	1	2	3	4	5
6. Az, hogy európai vagyok, kevésbé befolyásolja, hogy mit tartok magamról.	1	2	3	4	5

7. Úgy érzem, hogy értékes tagja vagyok a Európának.	1	2	3	4	5
8. Az hogy európai vagyok, sokat elmond rólam.	1	2	3	4	5
9. Mások általában nem tartják nagyra az európaiakat.	1	2	3	4	5
10. Jó európainak lenni.	1	2	3	4	5
11. Az európaiakat mások általában vesztesnek tartják.	1	2	3	4	5
12. Európaiként segítenünk kell egymásnak.	1	2	3	4	5

Kérlek, írd le az első asszociációd, mely először eszedbe jut az adott szóról. Ha tudod, írd le miért ezt írtad, mi a kapcsolat köztük? Jelöld, hogy az eszedbe jutott szó mennyire pozitív töltetű számodra!

(1: nagyon negatív...5: nagyon pozitív)

	Mi jutott róla eszedbe?	Miért?	Értékelés				
			nagyon negatív				nagyon pozitív
Európa			1	2	3	4	5
Európai Unió			1	2	3	4	5
európaiak			1	2	3	4	5
Magyarország			1	2	3	4	5
magyarok			1	2	3	4	5

Hogyan gondolsz magadra?

autonóm egyén
magyar
európai
világpolgár
helyi közösség tagja

Nem:

Voltál Erasmuson / Egyéb mobilitási

programban vettél részt?

Életkor:

Hol?

Egyetem, Szak:

Mikor? Meddig?

Köszönjük a segítségéd!

Melléklet/2

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
kor	84	19	34	23,49	2,659
nem_kod	84	0	1	,29	,454
erasmus_kod	84	0	1	,51	,503
Valid N (listwise)	84				

nem_kod

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	60	69,8	71,4	71,4
1	24	27,9	28,6	100,0
Total	84	97,7	100,0	
Missing System	2	2,3		
Total	86	100,0		

Group Statistics

	erasmus_kod	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Eulog	0	41	3,9958	,44164	,06897
	1	43	3,8675	,41824	,06378
Mlog	0	41	3,5767	,42641	,06659
	1	43	3,6278	,49135	,07493

Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Eulog	,114	84	,009	,969	84	,041

a. Lilliefors Significance Correction

Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Mlog	,129	84	,001	,970	84	,044

a. Lilliefors Significance Correction

ANOVA

Eulog

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,346	1	,346	1,870	,175
Within Groups	15,149	82	,185		
Total	15,494	83			

Robust Tests of Equality of Means

Eulog

	Statistic ^a	df1	df2	Sig.
Welch	1,865	1	81,147	,176

a. Asymptotically F distributed.

ANOVA

Mlog

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,055	1	,055	,258	,613
Within Groups	17,413	82	,212		
Total	17,468	83			

Robust Tests of Equality of Means

Mlog

	Statistic ^a	df1	df2	Sig.
Welch	,260	1	81,297	,611

a. Asymptotically F distributed.

Test Statistics

	erasmus_kod	idválasztkodolt
Chi-Square	,048 ^a	4,091 ^b
df	1	1
Asymp. Sig.	,827	,043

a. 0 cells (,0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 42,0.

b. 0 cells (,0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 27,5.

Correlations

		M1	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7
M1	Pearson Correlation	1	-,094	-,030	-,034	-,072	-,100	,040	,065
	Sig. (2-tailed)		,396	,787	,759	,514	,367	,719	,559
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E1	Pearson Correlation	-,094	1	,382**	,439**	,501**	,320**	,210	,282**
	Sig. (2-tailed)	,396		,000	,000	,000	,003	,055	,009
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E2	Pearson Correlation	-,030	,382**	1	,164	,087	,211	-,088	,166
	Sig. (2-tailed)	,787	,000		,136	,434	,054	,427	,132
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E3	Pearson Correlation	-,034	,439**	,164	1	,453**	,264*	,301**	,246*
	Sig. (2-tailed)	,759	,000	,136		,000	,015	,005	,024
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E4	Pearson Correlation	-,072	,501**	,087	,453**	1	,394**	,500**	,373**
	Sig. (2-tailed)	,514	,000	,434	,000		,000	,000	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E5	Pearson Correlation	-,100	,320**	,211	,264*	,394**	1	,213	,617**
	Sig. (2-tailed)	,367	,003	,054	,015	,000		,052	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E6	Pearson Correlation	,040	,210	-,088	,301**	,500**	,213	1	,119
	Sig. (2-tailed)	,719	,055	,427	,005	,000	,052		,282

	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E7	Pearson Correlation	,065	,282**	,166	,246*	,373**	,617**	,119	1
	Sig. (2-tailed)	,559	,009	,132	,024	,000	,000	,282	
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E8	Pearson Correlation	,081	,514**	,105	,414**	,651**	,276*	,399**	,372**
	Sig. (2-tailed)	,463	,000	,340	,000	,000	,011	,000	,001
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E9	Pearson Correlation	-,079	,388**	,321**	,526**	,325**	,315**	,172	,461**
	Sig. (2-tailed)	,475	,000	,003	,000	,003	,004	,117	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E10	Pearson Correlation	-,075	,656**	,245*	,625**	,577**	,329**	,245*	,326**
	Sig. (2-tailed)	,495	,000	,025	,000	,000	,002	,025	,002
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E11	Pearson Correlation	,104	,120	,256*	,287**	,126	,135	,009	,170
	Sig. (2-tailed)	,347	,278	,019	,008	,254	,220	,933	,121
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
E12	Pearson Correlation	,039	,391**	,166	,257*	,450**	,296**	,227*	,324**
	Sig. (2-tailed)	,728	,000	,131	,018	,000	,006	,038	,003
	N	84	84	84	84	84	84	84	84

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

		M2	M3	M4	M5	M6	M7	E1	E2
M2	Pearson Correlation	1	,455**	,136	,247*	,248*	,167	,108	,069
	Sig. (2-tailed)		,000	,219	,024	,023	,130	,327	,535
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
M3	Pearson Correlation	,455**	1	,224*	,089	,253*	,111	-,102	-,062
	Sig. (2-tailed)	,000		,040	,422	,020	,314	,354	,574
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
M4	Pearson Correlation	,136	,224*	1	,192	,534**	,244*	-,157	-,241*
	Sig. (2-tailed)	,219	,040		,080	,000	,025	,153	,027
	N	84	84	84	84	84	84	84	84
M5	Pearson Correlation	,247*	,089	,192	1	,218*	,429**	-,046	,077
	Sig. (2-tailed)	,024	,422	,080		,046	,000	,680	,488

	N	84	84	84	84	84	84	84
M6	Pearson Correlation	,248*	,253*	,534**	,218*	1	,252*	-,231*
	Sig. (2-tailed)	,023	,020	,000	,046		,021	,035
	N	84	84	84	84	84	84	84
M7	Pearson Correlation	,167	,111	,244*	,429**	,252*	1	-,114
	Sig. (2-tailed)	,130	,314	,025	,000	,021		,304
	N	84	84	84	84	84	84	84
E1	Pearson Correlation	,108	-,102	-,157	-,046	-,231*	-,114	1
	Sig. (2-tailed)	,327	,354	,153	,680	,035	,304	
	N	84	84	84	84	84	84	84
E2	Pearson Correlation	,069	-,062	-,241*	,077	-,209	,039	,382**
	Sig. (2-tailed)	,535	,574	,027	,488	,056	,724	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E3	Pearson Correlation	,166	,131	-,157	-,134	-,075	-,129	,439**
	Sig. (2-tailed)	,131	,235	,154	,223	,500	,241	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E4	Pearson Correlation	,050	-,102	,051	-,155	-,045	-,105	,501**
	Sig. (2-tailed)	,653	,354	,642	,160	,686	,342	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E5	Pearson Correlation	,287**	,204	-,095	,305**	-,084	,044	,320**
	Sig. (2-tailed)	,008	,063	,390	,005	,450	,689	,003
	N	84	84	84	84	84	84	84
E6	Pearson Correlation	-,126	-,062	,120	-,019	,076	-,105	,210
	Sig. (2-tailed)	,255	,575	,279	,866	,494	,341	,055
	N	84	84	84	84	84	84	84
E7	Pearson Correlation	,275*	,099	,047	,297**	,215*	,360**	,282**
	Sig. (2-tailed)	,011	,369	,670	,006	,049	,001	,009
	N	84	84	84	84	84	84	84
E8	Pearson Correlation	,030	,009	,089	-,072	,035	,043	,514**
	Sig. (2-tailed)	,784	,938	,422	,514	,755	,697	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E9	Pearson Correlation	,049	-,040	-,208	,241*	-,048	,084	,388**
	Sig. (2-tailed)	,658	,719	,058	,027	,664	,445	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84

E10	Pearson Correlation	,116	-,073	-,101	-,086	-,105	-,136	,656**
	Sig. (2-tailed)	,293	,511	,360	,438	,343	,217	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E11	Pearson Correlation	,056	,015	,084	,215*	,096	,292**	,120
	Sig. (2-tailed)	,613	,891	,446	,050	,383	,007	,278
	N	84	84	84	84	84	84	84
E12	Pearson Correlation	,063	,000	-,003	,124	,078	,105	,391**
	Sig. (2-tailed)	,566	,995	,980	,263	,481	,343	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

		M2	M3	M4	M5	M6	M7	E1
M2	Pearson Correlation	1	,455**	,136	,247*	,248*	,167	,108
	Sig. (2-tailed)		,000	,219	,024	,023	,130	,327
	N	84	84	84	84	84	84	84
M3	Pearson Correlation	,455**	1	,224*	,089	,253*	,111	-,102
	Sig. (2-tailed)	,000		,040	,422	,020	,314	,354
	N	84	84	84	84	84	84	84
M4	Pearson Correlation	,136	,224*	1	,192	,534**	,244*	-,157
	Sig. (2-tailed)	,219	,040		,080	,000	,025	,153
	N	84	84	84	84	84	84	84
M5	Pearson Correlation	,247*	,089	,192	1	,218*	,429**	-,046
	Sig. (2-tailed)	,024	,422	,080		,046	,000	,680
	N	84	84	84	84	84	84	84
M6	Pearson Correlation	,248*	,253*	,534**	,218*	1	,252*	-,231*
	Sig. (2-tailed)	,023	,020	,000	,046		,021	,035
	N	84	84	84	84	84	84	84
M7	Pearson Correlation	,167	,111	,244*	,429**	,252*	1	-,114
	Sig. (2-tailed)	,130	,314	,025	,000	,021		,304
	N	84	84	84	84	84	84	84
E1	Pearson Correlation	,108	-,102	-,157	-,046	-,231*	-,114	1
	Sig. (2-tailed)	,327	,354	,153	,680	,035	,304	

	N	84	84	84	84	84	84	84
E2	Pearson Correlation	,069	-,062	-,241*	,077	-,209	,039	,382**
	Sig. (2-tailed)	,535	,574	,027	,488	,056	,724	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E3	Pearson Correlation	,166	,131	-,157	-,134	-,075	-,129	,439**
	Sig. (2-tailed)	,131	,235	,154	,223	,500	,241	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E4	Pearson Correlation	,050	-,102	,051	-,155	-,045	-,105	,501**
	Sig. (2-tailed)	,653	,354	,642	,160	,686	,342	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E5	Pearson Correlation	,287**	,204	-,095	,305**	-,084	,044	,320**
	Sig. (2-tailed)	,008	,063	,390	,005	,450	,689	,003
	N	84	84	84	84	84	84	84
E6	Pearson Correlation	-,126	-,062	,120	-,019	,076	-,105	,210
	Sig. (2-tailed)	,255	,575	,279	,866	,494	,341	,055
	N	84	84	84	84	84	84	84
E7	Pearson Correlation	,275*	,099	,047	,297**	,215*	,360**	,282**
	Sig. (2-tailed)	,011	,369	,670	,006	,049	,001	,009
	N	84	84	84	84	84	84	84
E8	Pearson Correlation	,030	,009	,089	-,072	,035	,043	,514**
	Sig. (2-tailed)	,784	,938	,422	,514	,755	,697	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E9	Pearson Correlation	,049	-,040	-,208	,241*	-,048	,084	,388**
	Sig. (2-tailed)	,658	,719	,058	,027	,664	,445	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E10	Pearson Correlation	,116	-,073	-,101	-,086	-,105	-,136	,656**
	Sig. (2-tailed)	,293	,511	,360	,438	,343	,217	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84
E11	Pearson Correlation	,056	,015	,084	,215*	,096	,292**	,120
	Sig. (2-tailed)	,613	,891	,446	,050	,383	,007	,278
	N	84	84	84	84	84	84	84
E12	Pearson Correlation	,063	,000	-,003	,124	,078	,105	,391**
	Sig. (2-tailed)	,566	,995	,980	,263	,481	,343	,000
	N	84	84	84	84	84	84	84

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).